

УДК 82.0:7.038

ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОМЕДІЇ ЯК ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ

Думанський Н. Т.

*Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Житомир
E-mail: zippo@ukrpost.ua*

У статті окреслюються підходи до вивчення комедії як своєрідного літературного жанру. Автор наголошує на тому, що шлях для дальшого осягнення цього феномену лежить поруч з осмисленням таких літературознавчих та естетичних категорій як художній, зокрема літературний твір, комічне. Важливою також є специфіка суб'єктно-об'єктних відносин, з'ясування їх характеру в комедії. В цьому літературному жанрі повинні бути відображені ті характерні риси процесу взаємодії людини з навколишнім, які відповідають естетичній якості комізму. Так само, як у трагедії повинні знаходити відображення такі характерні особливості процесу взаємодії героя з навколишнім, які відповідають трагізму. Тобто герой комедії не може пізнавати і діяти так, як герой трагедії. Він повинен якимось особливо пізнавати і якимось особливо діяти.

Необхідно дослідити процес взаємодії комедійного героя з навколишнім, осмислити характерні риси цього процесу. А оскільки найголовнішим, визначальним у ньому є пізнання навколишнього і суспільне діяння, то доцільно розглянути такі питання: процес пізнання в комедії; процес діяння в комедії; співвідношення між героєм комедії і навколишнім (типи комедійних ситуацій).

Вочевидь відповіді на ці питання допоможуть глибше осягнути феномен комедії як драматичного жанру.

Ключові слова: літературний жанр, комедія, категорія комічного, суб'єктно-об'єктні відношення.

Чи все ми знаємо про комедію? Чи багато ми знаємо про комедію? Відповіді на ці питання можуть бути різними. Правда, ніхто, мабуть, не буде твердити, що ми знаємо про комедію все. Можна також сподіватись, що багато хто відповів би, що ми знаємо про комедію дуже багато. Якщо й запитати, чи є потреба, чи відчувається потреба глибше зрозуміти природу комедії, або чи є можливість зробити крок вперед у цьому напрямку, то відповіді на ці питання були б справді найрізноманітнішими. І, мабуть, більшість схилилось би до думки, що природа комедії всім зрозуміла і що зробити крок вперед у цьому напрямку немає ні потреби, ні можливості. Часто людині, яка працює у певній галузі науки, здається, що в цій галузі залишились не виясненими тільки деякі деталі. Відомо, що один фізик наприкінці ХІХ століття твердив, що фізика як наука завершена. Залишились тільки дві хмарки на горизонті. Що з них виникло – відомо всім: фізика ХХ століття. І не буде нічого дивного, якщо подібні історії будуть повторюватись в інших галузях знання. Пізнання є постійним наближенням думки до об'єкта. І хоч в людині іноді може з'явитися відчуття, ніби думка повністю осягнула об'єкт, то з часом виявиться, що це було помилкове враження.

Ні, ми не все знаємо про комедію. Навіть мало знаємо. Однак оскільки більш-менш точно визначити рівень наших знань з того чи іншого питання дуже нелегко, наведемо три непрямі докази того, що наші сьогоденні знання про комедію далекі від повноти. По-перше, ми не знаємо, що таке твір. Комедія – художній твір, однак проблема природи твору на сучасному рівні розвитку науки, по суті, ще не

поставлена [1]. А якщо ми не розуміємо досить глибоко природи твору, то чи можемо розуміти природу комедії? По-друге, ми не знаємо досить докладно, що таке комізм. Правда, питання про природу естетичного об'єкта, про його естетичні якості чи властивості на протязі останніх десятиліть обговорювалось досить активно. Але твердити, що природа естетичного об'єкта, естетичного відношення, а отже і прекрасного, комічного і т. д. розкрита – було б щонайменше передчасно. А якщо не розкрита з достатньою глибиною природа комізму – то чи можна до кінця розуміти природу комедії? По-третє, на сценах театрів, на екранах кінозалів досить часто з'являються комедії. Однак рівень їх не раз змушує бажати далеко кращого. Однією з причин невисокого художнього рівня комедії є, звичайно, недостатня дослідженість проблеми, недостатній рівень теоретичного осмислення комедії.

Отже, про комедію ми знаємо мало, і, безумовно, нам треба, ми повинні знати значно більше. Треба знати, тому що більш глибоке розуміння комедії може пролити світло на природу естетичного об'єкта. Треба знати, тому що нові знання можуть допомогти зрозуміти природу твору. Треба знати, тому що більш глибоке теоретичне осмислення проблеми допоможе художникам слова у створенні комедії. З другої сторони, безсумнівим є те, що розуміння природи комедії пройде ще довгий час розвитку, поки досягне певної повноти і досконалості. Розвиток цей буде зв'язаний з більш глибоким розумінням природи естетичного, а отже й комічного, з розкриттям природи твору. Це те, що здається перспективним уже сьогодні. А завтрашній день може народити нового генія комедії, який підійме її до нових висот, що, звичайно, приверне увагу до її теоретичного осягнення. А можливо, виникнуть нові проблеми, нові напрями в науці, які матимуть певне відношення до комедії або дадуть новий інструмент до її аналізу. Але не будемо надто далеко забігати наперед.

Яким шляхом іти, щоби глибше зрозуміти суть і природу комедії? Можна йти від дослідження тих естетичних категорій, про які вище згадувалось – твору, або комізму, або того й іншого разом. Однак це був би не прямий шлях, не безпосередній, а тому – надто довгий. Здавалось би, що найкоротшим повинен бути шлях від аналізу конкретних комедій до теоретичних узагальнень. Однак комедій написано дуже багато, і літературознавці та критики немало працювали над їх аналізом. Разом з тим нас не покидає думка, що шлях звичайного літературознавчого аналізу не може привести до якихось суттєво нових наслідків. Ні в якій мірі не заперечуючи потреби аналізу окремих творів, разом з тим вважаємо, що до самого аналізу треба підходити не з голими руками, а з певною провідною думкою, з певною ідеєю. Однак тут же виникають питання, з якою саме ідеєю.

Наука минулого століття, зокрема й літературознавство, зазнає значного впливу філософії. І коли ми прийшли до висновку, що до аналізу комедії варто підходити з певною ідеєю, то ідея ця, безсумнівно, повинна бути взята з філософії, з діалектики. Правда, тут можуть закинути, що і літературознавство, і естетика постійно черпають з арсеналу філософії. Це, звичайно, так. Але задумаємось над питанням: чи всі ті можливості, які дає діалектика, вичерпані нашою наукою про літературу? Ствердна відповідь означала б, що ми або надто переоцінюємо досягнення

літературознавства, або недооцінюємо можливості діалектики, або перше і друге разом. Діалектика містить у собі великі пізнавальні можливості, які далеко не вичерпані конкретними науками і, мабуть, ніколи не будуть вичерпані, тому що діалектика збагачується, розвивається разом з конкретними науками. До речі, не виключена можливість, що й аналіз кардинальних проблем літературознавства й естетики, зокрема таких, як природа твору, природа естетичного відношення та ін., збагатить діалектику новими ідеями.

Однак яке з положень, який закон чи яка ідея діалектики може бути використана при аналізі комедії? Щоби відповісти на це питання, треба увійти в світ комедії. Що ми там бачимо? Людей, які взаємодіють з іншими, людину, яка взаємодіє з навколишнім. Саме так – якщо абстрагуватись від конкретних героїв, ситуацій, назв комедій та їх авторів – ми побачимо людей в процесі їх взаємодії з навколишнім. А тому, мабуть, найдоцільніше застосувати до аналізу комедії філософську категорію взаємодії. Такий підхід здається закономірним і багатообіцяючим. Справді, все існуюче взаємодіє з навколишнім. Це стосується в однаковій мірі і елементарної частини, і атоми, і молекули, і рослини, і тварини, і, звичайно, людини. Процес взаємодії людини з навколишнім – дуже складний і багатогранний. Він зводиться до різних форм опосередкування людиною навколишнього і до різних форм діяння, впливу людини на навколишнє, в тому числі на інших людей. Тут немає змоги та й потреби детально зупинитися на цій філософській проблемі. Але необхідно звернути увагу на те, що художник слова, змальовуючи людину, ніяким чином не може обійти, обминути процесу її взаємодії з навколишнім. Більше того, можна навіть сказати, що відображення процесу взаємодії людини з навколишнім – єдиний шлях, єдиний спосіб відображення людини в словесному творі. Письменник показує, як людина сприймає, оцінює, розуміє навколишнє, як ставиться до нього, яку мету переслідує, як і що говорить, як працює, бореться і т. д., а в уяві читача виникає образ людини.

Процес взаємодії людини з навколишнім середовищем може мати найрізноманітніший характер. Важко навіть підібрати відповідні слова, можливо, їх немає зовсім. Адже процес взаємодії складається з розмаїтих процесів, які відбуваються між людиною і навколишнім. Насамперед сюди відносяться праця, пізнання, мовне спілкування і т. п. І в мові безліч слів для характеристики кожного з цих процесів. Але слів для характеристики цілої сукупності взаємозв'язаних процесів, властивих певній даній людині, немає. Наприклад, пізнавати людина може правильно чи помилково, глибоко чи поверхово і т. ін. Але немає слів, які б характеризували процес пізнання окремою людиною навколишнього і зв'язаний з ним процес діяння. Однак є всі підстави говорити про певну якість чи певний характер процесу взаємодії з навколишнім. З другої сторони, людина є носієм певних естетичних якостей, наприклад, прекрасного, комічного, трагічного і т. ін. Тепер виникає питання: чи якість людини як естетичного об'єкта обумовлюється характером взаємодії цього об'єкта з навколишнім, чи ні? У більш конкретній формі це питання може бути поставлене, наприклад, так. Допустимо, одною людиною ми захоплюємось, з іншої сміємось, одну сприймаємо як об'єкт прекрасний, іншу – як об'єкт комічний. Чи взаємодія їх з навколишнім може бути однаковою, чи

обов'язково буде різною, якісно відмінною? Здається безсумнівним, що якість людини як естетичного об'єкта не може бути не зв'язана, не може не обумовлюватись характером її взаємозв'язків, її взаємодії з навколишнім. А коли так, то, наприклад, в комедії повинні бути відображені ті характерні риси процесу взаємодії людини з навколишнім, які відповідають естетичній якості комізму. Так само, як і в трагедії повинні знайти відображення такі характерні особливості процесу взаємодії героя з навколишнім, які відповідають трагізму. Тобто герой комедії не може пізнавати і діяти так, як герой трагедії. Він повинен якимось особливо пізнавати і якимось особливо діяти. І завдання наше – саме дослідити процес взаємодії комедійного героя з навколишнім, осмислити характерні риси цього процесу. А оскільки найголовнішим, визначальним у ньому є пізнання навколишнього і суспільне діяння, то необхідно розглянути такі питання:

- процес пізнання в комедії;
- процес діяння в комедії;
- співвідношення між героєм комедії і навколишнім (типи комедійних ситуацій).

Вочевидь відповіді на ці питання допоможуть глибше осягнути феномен комедії як драматичного жанру.

Список літератури

1. Білоус П. В. Теорія літератури / П. В. Білоус. – К.: Академвидав, 2013. – 328 с.
2. Боров Ю. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов / Юрий Боров. – М.: Астрель, АСТ, 2003. – 576 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Принцип трагедии, комедии и драмы / Георг Вильгельм Фридрих Гегель // Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. – Т. 3. – М.: Искусство, 1971. – С. 573–584.
4. Кривцун О. А. Эстетика / О. А. Кривцун. – М.: Аспект Пресс, 1988. – 430 с.
5. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М.: Высшая школа, 2000. – 398 с.

Думанский Н. Т. Принципы изучения комедии как литературного жанра / Н. Т. Думанский // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. – С. 117–121.

В статье обозначаются подходы к изучению комедии как своеобразного литературного жанра. Автор акцентирует внимание на том, что путь дальнейшего постижения этого феномена лежит в одной плоскости с осмыслением таких литературоведческих и эстетических категорий как художественное, в частности литературное произведение, комическое. Важна также специфика субъектно-объектных отношений, уяснение их характера в комедии. В этом литературном жанре должны отображаться те характерные черты процесса взаимодействия человека с окружением, которые соответствуют эстетическому качеству комизма. Так же, как в трагедии должны находить отражение такие характерные особенности процесса взаимодействия героя с окружением, которые соответствуют трагизму. Собственно герой комедии не может познавать и действовать так, как герой трагедии. Он должен как-то специфически познавать и по-особому действовать.

Необходимо исследовать процесс взаимодействия комедийного героя с внешней средой, осмыслить характерные черты этого процесса. А поскольку самым главным, определяющим в нем являются познание окружающей действительности и общественное деяние, то целесообразно рассмотреть такие вопросы: процесс познания в комедии; процесс деяния в комедии; соотношение между героем комедии и окружением (типы комедийных ситуаций).

Очевидно, что ответы на эти вопросы помогут глубже постичь феномен комедии как драматического жанра.

Ключевые слова: литературный жанр, комедия, категория комического, субъектно-объектные отношения.

Dumansky N. T. The principles of study of comedy as a literary genre / N. T. Dumansky // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. – P. 117–121.

The article under discussion is intended to survey approach of the study of comedy as an original literary genre. The author outlines that the way of the further understanding of this phenomenon lies in one plane with the comprehension of such study of literature and aesthetic categories as artistic, in particular literary work, comic. It is important that the specific of subject and objective relations, elucidation of their character in a comedy. In this literary genre those personal touches of process of interaction of man must be represented with surroundings, which consider aesthetic quality of the comic element. Likewise a tragedy there must find a reflection such characteristic features of process of co-operation of hero with surroundings, which consider a tragic element. Actually the hero of comedy cannot become known and take action as well as hero of tragedy. He must specifically to know himself and act in own special way.

It is necessary to research the process of interaction of comic hero with an external environment, to comprehend the personal touches of this process. It is stressed that cognition of surrounding reality and public act in him is important and determining, therefore it draws our attention to such questions: a process of cognition in a comedy; a process of act in a comedy; correlation of the hero of comedy and of surroundings (types of comic situations).

Obviously, that answers for these questions will help deeper to understand the phenomenon of comedy as a dramatic genre.

Keywords: literary genre, comedy, category of comic, subject and objective relations.

Стаття надійшла до редакції 17 листопада 2014 року